

**ВОЈНО-
ИСТОРИЈСКИ
ГЛАСНИК**

MILITARY HISTORICAL REVIEW
ВОЈНО-ИСТОРИЈСКИ ЖУРНАЛ
REVUE HISTORIQUE MILITAIRE
MILITÄRGESCHICHTLICHE ZEITSCHRIFT

ИЗДАВАЧ: ИНСТИТУТ ЗА СТРАТЕГИЈСКА ИСТРАЖИВАЊА – ОДЕЉЕЊЕ ЗА ВОЈНУ
ИСТОРИЈУ МИНИСТАРСТВА ОДБРАНЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

РЕДАКЦИЈСКИ ОДБОР: пуковник др Михајло Басара, директор ИСИ, председник;
др Милан Терзић, научни сраданик ИСИ, уредник; др Винфрид Хајнеман, пуковник,
Управа за војноисторијска истраживања ОС СР Немачке; др Шаул Шај, директор
Института за војноисторијска истраживања ОС Израела; проф. др Милан Ристовић,
Филозофски факултет Београд, Одељење за историју; проф. др Љубодраг Димић,
Филозофски факултет Београд, Одељење за историју; др Радмила Радић, научни
саветник Института за новију историју Србије; др Миле Бјелајац, научни саветник
Института за новију историју Србије; др Драган Богетић, научни саветник Института
за савремену историју; мр Велимир Иветић, пуковник у пензији; др Славица Ратковић
-Костић ИСИ; капетан мр Далибор Денда, истраживач-сарадник ИСИ; мр Дмитар Тасић,
истраживач-сарадник ИСИ.

ОДГОВОРНИ УРЕДНИК; др МИЛАН ТЕРЗИЋ

СЕКРЕТАР РЕДАКЦИЈЕ: капетан мр ДАЛИБОР ДЕНДА

Часопис излази два пута годишње. Година издања LVIII. Рукописи се шаљу на адресу:
Институт за стратегијска истраживања – Одељење за војну историју, Незнаног јунака
бр. 38 Београд. Telefони редакције 20-63-519 и 20-63-553; војни тел. 29-519 и 29-553.
Рукописи се не враћају. Годишња претплата 1000 динара. Цена броја 600 динара.

Задња страна корица: Зграда Министарства војног (1910)
(Из Фото збирке Војног музеја)

САДРЖАЈ

ЧЛАНЦИ И СТУДИЈЕ

- Др Зоран Тодоровић, Програмска одређења српских владајућих политичких странака (1881-1903) о уређењу војске9
- Др Мира Радојевић, Цивили и официри. Искуство Самосталне радикалне странке (1903) 25
- Капетан мр Далибор Денда, Моторизација коњице у Краљевини Југославији..... 38
- Др Милан Терзић, Југословенска краљевска влада и оглашавање на лондонском радију 1941-1944 (сарадња и неспоразуми).....66

ПРИЛОЗИ И ИСТРАЖИВАЊА

- Др Тодор Парушев, Бугарска ратна морнарица – основне етапе у њеној изградњи и развоју (1879 - 1919. године) 91
- Др Василиј Б. Каширин, „Смем ли се ја, син таквог оца осрамоћен вратити у Србију“: Александар, син Живојина Мишића у руском јункерском училишту 107
- Мајор мр Слободан Ђукић, Размена заробљеника између Србије и Бугарске 1913. године (прилог истраживању) 144

ТЕОРИЈА ИСТОРИЈЕ И МЕТОДОЛОГИЈА

- Проф. др Ђорђе Станковић, Право на памћење - немачко убијање Београда 1941. године (научни есеј)..... 151

КРИТИКЕ И ПРИКАЗИ

- Александър Николов, „Вярвай или ще те убия“ – „Ориенталците“ в крџстоносната пропаганда 1270 - 1370 г., Универзитетско

издателство „Св. Климент Охридски“, Софија 2006, 505. pp, мр Александар Узелац.....	191
Дмитар Тасић, Рат после рата. Војска Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца на Косову и Метохији и у Македонији 1918-1920, Београд, 2008, 501, проф. др Љубодраг Димић.....	195
Aleksandar Životić, Jugoslavija i Suecka kriza 1956- 957, Beograd, 2008, 349, проф. др Љубодраг Димић.....	200
Закони и уредбе о Универзитету у Београду 1945 - 2000, I - III, (приредила Бранислава Грбић), Београд, 2008, 897+689+729, проф. др Љубодраг Димић	205
Ишмаел Беах, На далеком путу. Мемоари дечака – војника, Чаробна књига, Београд, 2007, стр. 264, мр Сања Петровић Тодосијевић	208

ДОКУМЕНТИ:

Мр Сања Петровић Тодосијевић, Југословенски избеглички логор Ел Шат, Египат 1944 - 1946. Потреба и(ли) потврда.....	215
--	-----

CONTENTS

MILITARY HISTORY REVIEW 1/2008

ARTICLES AND STUDIES

Zoran Todorović, PhD, Programme Decisions of Serbian Ruling Political Parties (1878 - 1903) with Respect to Military Organization	9
Mira Radojević, PhD, Civilians and Officers. The Independent Radical Party Experience (1903).....	25
Captain Dalibor Denda, MA, The Motorization in Royal Yugoslav Cavalry Units	38
Milan Terzić, PhD, The Government of the Kingdom of Yugoslavia and Broadcasting on the London Radio 1941 - 1944 (cooperation and misunderstandings)	66

SUPPLEMENTS AND ADDITIONAL RESEARCH

Todor Paуиљев, PhD, Bulgarian Naval Forces – Main Stages in Their Formation and Development (1879 - 1919).....	91
Vasiliy B Kashiryu, PhD, “How can I, the son of such a father, return disgraced to Serbia”, Aleksandr, son of Zhivoiu Mishich, in the Russian Junker school.....	107
Major Slobodan Djukić, MA, Exchange of Bulgarian and Serbian PoW's in 1913 (additional research)	144

THE THEORY OF HISTORY AND METHODOLOGY

Đorđe Stanković, PhD, Right to Remember – The German Assassination of Belgrade in 1941 (scientific essay).....	151
--	-----

CRITIQUES AND REVIEWS

Александър Николов, „Вярвай или ще те убия” – „Ориенталците” в кръстоносната пропаганда 1270-1370 г.,	
---	--

5

Универзитетско издателство „Св. Климент Охридски“, Софија 2006, 505. р, Aleksandar Uzelac, MA.....	191
Дмитар Тасић, Рат после рата. Војска Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца на Косову и Метохији и у Македонији 1918-1920, Београд 2008, 501, Ljubodrag Dimić, PhD	195
Aleksandar Životić, Jugoslavija i Suecka kriza 1956 - 1957, Београд 2008, 349, Ljubodrag Dimić, PhD	200
Закони и уредбе о Универзитету у Београду 1945 - 2000, I-III, (приредила Бранислава Грбић), Београд 2008, 897+689+729, Ljubodrag Dimić, PhD.....	205
Ишмаел Беах, На далеком путу. Мемоари дечака – војника, Чаробна књига, Београд, 2007, стр. 264. Sanja Petrović - Todosijević, MA	208

DOCUMENTS

Sanja Petrović-Todosijević, MA, Yugoslav Refugees in Camp El Shat, Egypt 1944-1946. Need and (or) Confirmation.....	215
--	-----

УДК 357(497.1)"1921/1941"(093.2);
355.48(497.1)"1941"

Капетан мр Далибор Денда, истраживач-сарадник

ИНСТИТУТ ЗА СТРАТЕГИЈСКА ИСТРАЖИВАЊА
БЕОГРАД

МОТОРИЗАЦИЈА КОЊИЦЕ У КРАЉЕВИНИ ЈУГОСЛАВИЈИ

АПСТРАКТ: Рад на основу необјављене грађе из Архива Војноисторијског института, објављених извора у Зборнику докумената „Априлски рат 1941“ и одговарајуће литературе даје реконструкцију моторизовања коњичких јединица у војсци Краљевине Југославије и прати учинак моторизоване коњичке бригаде из састава Треће коњичке дивизије у Априлском рату.

Већ почетком двадесетог века у многим светским армијама размишљало се о промени улоге коњице у борбеним дејствима у односу на њену дотадашњу функцију. Доминантно мишљење било је да она треба да се трансформише у пешадијске стрељачке јединице на коњима (драгони). Са борачким саставом коњичких јединица у овом периоду почела се стога изводити и пешадијска обука.¹ Први светски рат који је донео значајне промене у природи ратовања убрзао је и процес трансформације коњице. Позициони рат на Западном фронту је знатно изменио њену дотадашњу традиционалну улогу. Када се фронт у једном тренутку стабилизовао, комбинација бодљикаве жице, митраљеза и брзометних пушака показала се смртоносна чак и за стрељачке јединице на коњима. То је довело до тога да коњица више није могла да игра никакву иоле значајнију улогу. У исто време, појављују се и први тенкови који на себе преузимају уло-

¹О томе видети: П. Томас, *Ratovi i armije XIX veka*, Београд 1968, стр. 588–589.

гу пробоја утврђених непријатељских линија и преношења блиске ватре на непријатељску позадину. Захваљујући томе, механизација је постала битан чинилац надмоћности сила Антанте на Западном фронту. Због тога су британска и француска армија укинуле многе коњичке јединице и људство из њиховог састава употребиле за појачавање сопствених пешадијских и других јединица. И немачка војска је укинула готово све коњичке јединице на Западном фронту. Ипак, неке коњичке јединице задржане су у близини линије фронта у ишчекивању пробоја, за који је изгледало да се никада неће десити. Нажалост, оне су почеле да заостају иза тенкова и нису биле у стању да агресивно подрже њихове акције. То је имало жалосне последице, јер су тенкови били способни да пробију непријатељске линије, али нису имали одговарајући радијус дејства да тај пробој и искористе. Пошто коњица није била у стању да искористи пробој, историја је забележила да је она била без значаја, па су послератни планери у савезничким земљама имали намеру да коњичке јединице замене механизованим. Последња велика коњичка битка одиграла се, ипак, након завршетка Великог рата, 1920. године, код Комарова, између Пољака и руских большевика. У потоњим годинама дошло је, како због искустава из рата тако и због материјалне исцрпљености, до наглог смањења броја коњичких пукова у британској, француској, италијанској и другим западним војскама. Међутим, још увек су се водиле расправе у вези с тим, будући да се, у складу са јаком конзервативном војном мишљу, веровало да ће пешадија на коњима имати главну улогу и у будућем рату, нарочито на тешко проходним теренима.

Значајнији рад на моторизацији коњичких јединица започео је стога, тек крајем 1929. године. Тада у Француској, као главној континенталној сили версајске Европе, долази до преформирања неколико коњичких пукова у моторизоване (брзе) јединице, што је омогућило да се 1932, у оквиру тада уведене нове формације коњичке дивизије, оствари интеграција коњице и мотомеханизованих јединица (*division de cavalerie type 32*). Пошто се убрзо увидело да је то тешко изводљиво, од 1934. почињу се формирати и лаке механизоване дивизије чију су ударну снагу чинили по једна тенковска и једна моторизована бригада у чијем саставу више није било коња.²

²Ж. Буше, *Бронетанковое оружје в войне*, Москва 1956, стр. 50-51; Те дивизије су се састојале од две коњичке бригаде од по два коњичка пука, мотомеханизовне бригаде (оклопни пук од четири ескадрона аутомитраљеза, два моторциклистичка ескадрона и моторизованог коњичког пука), моторизоване артиљерије и других делова. Почетком 1932. у пешадијским и коњичким јединицама моторизован је већи део артиљерије, инжењерије, јединица за везу и извиђачких јединица, а од 1936. моторизују се и остали родови и службе.

У САД је 1928. године формиран одбор за механизацију. Већ у мају 1931, амерички генерал Макартур је изјавио да ће „механизоване трупе заменити Коњицу“. Процес трансформације коњичких пукова отпочео је са механизацијом Првог коњичког пука, јануара 1933. године, да би до 1936, са уласком у њен састав 13. механизованог пука била формирана 7. коњичка, као прва механизована бригада оружаних снага САД.³ И у СССР-у је, након прве петолетке (1928–1932), формиран први механизовани корпус.⁴ У току тридесетих година у коњичке дивизије уводе се механизовани (касније тенковски) и артиљеријски пукови, а касније и противавионска оруђа. Већ 1933. формиран је и други механизовани корпус и шест самосталних механизованих бригада.

Ипак, највећи значај за убрзање процеса моторизације коњице, дали су Немци. Немцима је по одредбама Версајског уговора било дозвољено да држе прилично висок проценат коњичких јединица. Рајхсхер (копнена војска Вајмарске Републике) располагао је са 18 коњичких пукова који су чинили 16,4% људства читавог немачког КоВ-а. У том периоду, проблемима механизације војске бавила се само Инспекција аутомобилских јединица. Курсеви за обуку кадрова у тактици моторизованих јединица које је организовала ова институција и вежбе са макетама оклопних средстава представљали су основу за изградњу оклопних и механизованих јединица. Након доласка Хитлера на власт, јануара 1933, Немачка је престала да води рачуна о ограничењима које је наметао версајски уговор о миру. До 1935. формиране су три оклопне дивизије под командом генерала Вајхса, Фесмана и Гудеријана. Немци су исте године, у духу концепције муњевитог рата, поред оклопних образовали и лаке дивизије, састављене углавном од моторизоване пешадије са само једним батаљоном лаких тенкова и јаком артиљеријом, док се коњичке јединице редукују. Од 1937. формиран су оклопни корпуси од по једне оклопне и моторизоване дивизије.⁵ Као одговор на развој моторизације у Немачкој, јавља се у формацији француске армије лака механизована дивизија

³Е. Ј. O'Shaughnessy, *The Evolution of the Armored Force 1920-1940*, U.S. Army War Collage, Fort Leavenworth 1993, стр. 38-41

⁴У наоружање се уводе тенкови Т26/2 од 8,5 т, брзине 35 km/h, БТ од 13 т брзине 53 km/h на гусеницама и 72 km/h на точковима, БТ/2 од 7,5 т брзине 70 km/h на гусеницама и 110 на точковима, Т28 од 28 т брзине 40 km/h, Т35 од 50 т, брзине 32 km/h, Т37 од 3,5 т, брзине 36 km/h на сувом и 4 km/h на води, Т38 од 3,25 т, брзине 45 km/h на сувом и 6 km/h на води, Т40 од 5,8 т и брзине 45 km/h. О томе опширније погледати: М. Н. Свирин, *Броня крепка. История советского танка. 1919-1937*, Москва 2005.

⁵Опширније видети: Буше Ж, *н. д.*, стр. 63-73.

тип 1936. Она се састојала од тенковске бригаде,⁶ моторизоване бригаде,⁷ артиљеријског пука,⁸ извиђачког пука,⁹ инжињеријског батаљона, ловачког ескадрона,¹⁰ п.о. батаљона¹¹ и осталих пратећих делова.¹² И ако је Оклопни корпус који су сачињавале механизоване коњичке и тенковске јединице британске војске формиран 1935. године, под утицајем немачке организације, прва брза механизована дивизија (Mechanized Mobile Division) формира се и у Великој Британији 1938. године, док се процес замене коњичких јединица механизованим продужио све до 1941. године, када је у потпуности завршен.¹³ И број коњичких дивизија у СССР-у значајно се смањио, тако да је са 32 у 1938-ој, њихов број био сведен на 13 у 1941-ој години, али са високим процентом моторизације.

Моторизација је отпочела и у армијама југословенских суседа. Тако су, према сазнањима југословенског Главног генералштаба, почетком 1937. у Италији моторизоване три брзе (коњичке) дивизије, од којих је свака имала два коњичка пука (у којима је било моторизовано све осим стрељачких и митраљеских ескадрона, уз постојање по једног ескадрона брзих тенкова), један тенковски дивизион и један моторизовани артиљеријски пук од девет батерија. У Аустрији је, такође, формирана једна брза дивизија састава једне моторизоване бригаде (четири батаљона моторизованих ловаца), једног моторизованог артиљеријског пука, једне коњичке бригаде и једног батаљона јуришних тенкова. У Мађарској је у свакој коњичкој бригади постојао по један моторизовани дивизион, док је у Румунији била формирана једна моторизована бригада и настављен рад на формирању друге.

⁶Од два пука, од по два батаљона од по две чете средњих тенкова.

⁷Од три батаљона састављена од једне моторизоване чете од 16 пм и једног бацача 60 mm, стрељачке чете од 18 пм, стрељачке чете од четити митраљ. и једног бацача 60 mm, једне чете од 20 лаких тенкова и пратеће чете од осам митраљ. четири бацача 81 mm и четири п.о. топа 25 mm.

⁸Од два дивизиона од по три батерије топова 75 mm и једног дивизиона од три батерије топова 105 mm.

⁹Чинили су га моторциклистички батаљон и батаљон од 40 оклопних аутомобила.

¹⁰Од 12 оруђа 25 mm.

¹¹Од осам п.о. оруђа 47 mm.

¹²У дивизији оваквог типа било је око 13000 старешина и војника, 176 средњих и 60 лаких тенкова, 40 оклопних аутомобила, 36 топова за подршку, 32 противтенковска и осам противавионских артиљеријских оруђа, те око 3500 транспортних моторних возила, од чега 1000 мотоцикала.

¹³Састојала се од два батаљона оклопних аутомобила, три батаљона лаких и три батаљона мешовитих тенкова, уз друге делове. Опширније видети: Ж Буше, *н. д.*, стр. 59-63.

У Бугарској је већ тада, према истим сазнањима, била моторизована једна цела коњичка дивизија, док процес моторизације коњице у Грчкој фактички није ни отпочео.¹⁴

Немачка је почетком 1939. године располагала 51 дивизијом, од чега је било 39 пешадијских (шест моторизованих), три брдске, пет оклопних и четири лаке (моторизоване коњичке) дивизије, док се Коњица свела свега на једну ојачану бригаду.¹⁵

Развој југословенске Коњице до средине тридесетих година

Југословенску Коњицу у почетку живота заједничке државе Срба, Хрвата и Словенаца чинила је само једна дивизија, а поред ње постојали су и коњички пукови у саставу армија.¹⁶ Друга коњичка дивизија формирана је 1921. године.¹⁷ У плану је било и формирање једног коњичког пука у саставу Краљеве гарде.¹⁸ Са формирањем друге коњичке дивизије постојало је укупно осам коњичких пукова од по четири ескадрона (140 сабаља сваки) и митраљеског ескадрона.¹⁹ У највећем периоду живота југословенске војске постојале су две самосталне коњичке дивизије и коњичка бригада Краљеве гарде. Једини облик моторизације у коњичким јединицама било је аутоодељење од четири путничка, пет санитарских и два теретна аутомобила. Аутомобилско одељење сваке коњичке дивизије улазило је у састав аутомобилског одреда оне армијске области, на чијој територији је био штаб коњичке дивизије, односно представљало је придодату помоћну јединицу.²⁰ Прва новина у дотадашњој формацији коњичке дивизије уведена је 1930. године. Тада је за сваку од две дивизије формиран по један бициклички батаљон. Након тога, свака дивизија имала је две коњичке бригаде од по два пука, дивизион коњичке артиљерије, батаљон бициклиста, телеграфски коњички

¹⁴Архив Војноисторијског института, Пописник 17, Кутија 12, Фасцикла 1, регистарски број 24/1 (даље: АВИИ, П-17, К-12, Ф-1, р. б. 24/1); Стр. Пов. Ђ. Бр. 1517 од 16. 06. 1937; Преглед из кога се види наоружање суседних војска у погледу моторизације.

¹⁵У. Поповић, *Deseti po redu. Tajna vojnoobaveštajna služba bivše jugoslovenske vojske od 1938. do 1941. godine*, Beograd 1976, стр. 86-88.

¹⁶М.Бјелажас, *Vojska Kraljevine SHS 1918-1921*, Beograd 1988, стр.73.

¹⁷Исто.

¹⁸Исто, стр. 75.

¹⁹М.Бјелажас, *Vojska Kraljevine SHS/Jugoslavije 1922-1935*, Beograd 1994, стр. 36.

²⁰АВИИ, П-3, К-176, Ф-8, р. б. 4/35); Пов. Ф. Ђ. О. Бр. 45841 од 26. децембра 1919.

ескадрон и вод пионира на коњима. Укупно је било 10 коњичких пукова који су се састојали од четири ескадрона са сабљама и једног митраљеског ескадрона.²¹

Отпочињање рада на моторизацији Коњице у Југославији

Након више расправа о будућности Коњице као рода војске у светлу развоја моторизације у југословенској војној штампи из друге половине двадесетих година,²² прве значајније идеје у југословенској војсци јављају се убрзо после увођења моторизације у коњичке дивизије у Француској (*division de cavalerie type 32*). Ове идеје изнео је почетком 1934. године генерал Милан Недић, још као командант III армијске области. По његовом предлогу, стратегијска (моторизована) коњица треба да има две дивизије које би сачињавале коњички брзи (моторизовани) корпус. У саставу брзог (моторизованог) корпуса би био и један моторизовани пољски дивизион.²³ Ови планови су разрађивани, по свој прилици, у време када је Недић био на положају начелника Главног генералштаба. Недићев наследник, генерал Љубомир Марић, ради предузимања потребних мера за набавку недостајуће опреме за војску, 22. јула 1936. упутио је министру војном и морнарице преглед потребне ратне спреме. У предвиђени износ за набавке била су уврштена и средства од 165.807.000 динара за реорганизацију (моторизацију) две коњичке дивизије.²⁴

²¹М. Вјелажас, *Војска Краљевине SHS/Jugoslavije 1922-1935*, стр. 87.

²²О томе видети: И.Б.Мијатовић, *Корени војне писане речи*, Београд 2006, стр. 176–180.

²³АВИИ, П-17, К-97, Ф-1, р.б.10; Извод из предлога команданта Треће армијске области, Стр. Пов. Ђ. О. Бр. 1233/32 од 14. 02. 1934.

²⁴АВИИ, П-17, К-98, Ф-1, р. б. 30; Главни генералштаб – министру ВиМ, Стр. Пов. Ђ. О. Бр 3248 од 09. 12. 1936; Ову суму требало је утрошити за набавку две моторизовне батерије топова М36 од 105mm, 20 аутомобила гусеничара (за сваку коњичку дивизију по један ескадрон), 100 трактора од пет тона (за два аутомобилска парка за пребацивање по једног батаљона – дивизиона), две ауто-радионице, 52 лака тенка за по две чете лаких тенкова (по 13 на чету) у свакој од две коњичке дивизије, 20 средњих тенкова (за две чете средњих тенкова-по једну у свакој дивизији), 52 трактора за пренос лаких тенкова, две ауто-радионице, 20 камиона од три тоне (за муницијске колоне две дивизије) и 20 санитарских аутомобила (за два санитарска ескадрона – завојиште и санитарску ауто колону). Поред наведених моторних возила у укупну суму била је укљученан и набавка две батерије топова 75 mm М28 (за сваки мешовити дивизион у коњичким дивизијама по једна), 36 митраљеза (за наоружање шест митраљеских ескадрона пукова коњичких дивизија), 2700 пушака 7, 9 mm за два пешадијска пука и шест радио станица за тенкове.

Иако је крајем 1935. закључен повољан споразум о набавци наоружања са Чехословачком, са релативно кратком роком испоруке, у првој половини 1937, дошло је до извесне редукције најпречих потреба.²⁵ У току те године испоручено је из Чехословачке само осам тенкова типа *Škoda SID* намењених за моторизацију Коњице. У склопу аранжмана са Чехословачком био је наручен и изванредан број тенкова од *Českomoravska-Koblen-Danek*.²⁶ Од новонабављених тенкова у лето 1937. године је формиран *Ескадрон брзих борних кола* од осам тенкова *Škoda SID*. Ескадрон је организацијски припадао Коњици и био непосредно под њеном Командом, али је због обуке лоциран у Београду у саставу Батаљона борних кола.²⁷ Поред осам тенкова (два вода), у састав ескадрона су улазила и три оклопна (један вод) и три путничка теренска аутомобила, један камион и пет мотоцикала, док је по мирнодопској формацији у њему било 67 војника и старешина.²⁸

Након тога, све до Минхенског споразума ништа није било значајније урађено у решавању проблема моторизације Коњице у ју-

²⁵АВИИ, П-17, К-134, Ф-3, р. б. 26; У потребе за моторизацију коњице овај пут уврштено 20 аутомобила-гусеничара (за два митраљеска ескадрона-по један за сваку коњичку дивизију), 22 лака тенка (за по једну чету од 11 лаких тенкова у свакој од две коњичке дивизије) и 22 трактора за њихов превоз, 100 трактора (за пребацивање људства и материјала за по један дивизион сваке коњичке дивизије) и две ауто-радионице за тенкове, 10 камиона од три тоне (за муницијске колоне коњичких дивизија) и 10 санитарских аутомобила за санитарску службу у коњичким дивизијама, четири моторизоване батерије тешке артиљерије од 210 mm (са два оруђа, централном командном справом, девет трактора и два аутомобила од 2,5 t сваки) 45 средњих тенкова од 11 t, 15 средњих тенкова од 15 тона и две ауто-радионице за средње тенкове. Како се може закључити, овај пут је, у односу на претходни план, смањен број лаких тенкова и трактора за њихов пренос за по 30, и средњих за 22, док се уместо две моторизоване батерије М36 од 105 mm планира набавка четири моторизоване батерије од 210 mm, а преполовљен је и број камиона за муницијске колоне коњичких дивизија и санитарских аутомобила.

²⁶*Britanci o Kraljevini Jugoslaviji – godišnji izveštaji britanskog poslanstva u Beogradu 1921–1938.* (priredio Živko Avramovski), druga knjiga, Beograd-Zagreb 1986, стр. 481; Извештај војног изасланика за 1936. годину; Поред материјала за моторизацију наручено је и девет батерија топова М28, 75 mm, осам батерија противавионских топова 76,5 mm, 150 пешадијских противоклопних топова 47mm и 11000 митраљеза *Zbrojovka*. Подаци су добијени од чехословачког војног изасланика. Од наведене набавке, девет батерија пољских топова и осам противавионских са припадајућом муницијом, шест моторизованих батерија 105 mm, као и осам тенкова *Škoda SID* испоручени су у току 1937. године; Исто. Извештај војног изасланика за 1937, стр. 584-585.

²⁷М.Бabić, *Oklopne jedinice u NOR-u*, Beograd 1968, стр. 8–9.

²⁸АВИИ, П-17, К-401, Ф-13, р. Б 25; Према мирнодопској формацији, ескадрон се састојао од општег дела, одељења за везу, два вода тенкова и вода оклопних аутомобила, док је по ратној формацији добијао још попуњујући вод који се састојао од општег дела и три попуњујућа одељења. У овом воду требало је да буде 30 војника и старешина, три тенка и један оклопни аутомобил.

гословенској војсци. Југославија је средином 1938. године још увек разматрала питање увођења блиндираних аутомобила у наоружање, док су се тенкови типа Škoda SID налазили на испитивању у трупи ради решавања питања њихове дефинитивне набавке.²⁹ Како је питање моторизације било једно од горућих, командант југословенске Коњице је у првој половини 1938. боравио у обиласку коњичких школа и јединица у Француској и Италији да би се упознао са организацијом, формацијом и наоружањем њихових коњица. Извештај који је почетком јула поднео начелнику Главног генералштаба био је поражавајући. Командант Коњице је био мишљења да су, у поређењу са Коњицом Француске и Италије, југословенске коњичке јединице и Коњичка школа у погледу своје организације, формације, мобилизације, наоружања и средстава за рад заостале, застареле и да не могу да одговоре сврси за коју су намењене.³⁰ Тако је југословенска Коњица у освит Другог светског рата остала у старом формацијском саставу који је, осим постојања по једног велосипедског (бициклическог) батаљона у коњичким дивизијама, био гототово идентичан ономе из претходног рата.

Предлог о реорганизацији и моторизацији коњичких дивизија команданта југословенске Коњице

У извештају који је по повратку са путовања, почетком јула 1938. поднео начелнику Главног генералштаба, командант Коњице се снажно заложио за реорганизацију Коњице у складу са југословенским могућностима.³¹ Он је дао и свој предлог реорганизације

²⁹АВИИ, П-17, К-110, Ф-3, р. б. 18; Војнотехничка комисија Мале Антанте: Протокол – записник са конференције у Букурешту 2-7. маја 1938. године.

³⁰АВИИ, П-17, К-401, Ф-13, р.б.25; Штаб Коњице, Стр. Пов. Н. Бр. 921 од 28. 09. 1938 – начелнику Главног генералштаба; Према поређењима овог генерала, југословенска коњичка дивизија имала је свега 96 лаких митраљеза и 24 митраљеза, само један артиљеријски дивизион, без п.а и п.о артиљерије, без оклопних аутомобила и тенкова и мостовог материјала. У италијанској брзој дивизији било је 100 митраљеза и 343 пушкомитраљеза, два дивизиона топова 75 mm, један моторизован дивизион 105 mm и осам п.а топова, 65 тенкова и мотомитраљески батаљон. У француској коњичкој дивизији налазили су се 51 митраљез и 204 пушкомитраљеза, два дивизиона топова 75 mm, један моторизован дивизион 105 mm, 18 бацача и 10 пратећих оруђа. У немачкој коњичкој бригади била су 73 лака и 40 тешких митраљеза (у дивизији 146 лаких и 80 тешких) и један моторизован дивизион 105 mm (три батерије). Чак је и мађарска коњичка бригада имала сразмерно више аутоматског наоружања него југословенска, а у њеном саставу су се налазили и једна чета лаких тенкова и један вод оклопних аутомобила.

³¹Исто.

коњичких дивизија уз уважавање потреба за увођењем моторизације. Према његовом предлогу, свака коњичка дивизија имала би, као и до тада, штаб, две коњичке бригаде, велосипедски батаљон, понтонирски ескадрон, ескадрон за везу и возарску чету.

По новом предлогу било је предвиђено да се моторизују понтонирски ескадрон, ескадрон за везу и пола возарске чете. У саставу коњичке бригаде предвиђали су се, поред штаба и два коњичка пука, још и постојање штабног вода са одељењем за везу. Коњички пук имао би и даље два дивизиона од по два стрељачка ескадрона и једног митраљеског полускадрона, али се као нова јединица предвиђа пратећи ескадрон у пуку (од четири п.о. топа и четири бацача). У велосипедском батаљону требало је формирати моторизовани вод за везу, пионирски вод, моторизовану пратећу чету и комору. За превоз митраљеза митраљеске чете били су предвиђени мотоцикли, а укидали су се хемијски вод и интендантско слагалиште. Дивизион коњичке артиљерије требало је повећати на пук (додавањем моторизованог дивизиона од једне батерије брдских хаубица 100 mm M16 и две батерије топова 105 mm M36 и једне противавионске батерије 80 mm M28, као и допунског дивизиона којем су се додељивали допунска батерија, допунски ескадрон и допунски вод тенкова). Било је предвиђено и формирање потпуно нових јединица – једног дивизиона тенкова (од три ескадрона брзих тенкова) и једног ескадрона за извиђање, аутомобилске чете од 30 аутомобила, моторизованог санитетског ескадрона и једног пука на камионима истог састава као што је био обичан коњички пук, с тим да би број аутоматских оруђа био повећан.³²

Овим предлогом била је предвиђена моторизација мањих јединица или њихових делова, са тежњом да се учине покретљивијим, појачана је ватерена моћ,³³ повећана је ударна моћ увођењем тенкова и постигнути су обезбеђење из ваздуха и противоклопна заштита. Постигнута је већа брзина у снабдевању – моторизацијом половине

³²АВИИ, П-17, К-84, Ф-2, р. б. 37; Према овом предлогу, коњичка дивизија имала би укупно 362 аутомобила или камиона, 90 моторцикала, 38 трактора (за п.о. оруђа и моторизоване дивизионе), 18 теренских аутомобила и једну ауто-радионицу, а од наоружања 16 бацача за коњичке пукове, 12 п.о. топова за коњичке пукове, 24 митраљеза за коњичке пукове, 64 пушкомитраљеза, 18 митраљеза, осам бацача, и четири п.о. оруђа за коњички пук на камионима, 36 пушкомитраљеза за велосипедски батаљон, четири топа 37 mm и четири бацача за пратећу чету велосипедског батаљона, једну моторизовану батерију брдских хаубица 100 mm M16 (четири топа), две моторизоване батерије 105 mm M36 (осам топова) и једну противавионску батерију моторизовану (од шест оруђа) за артиљеријски пук, 48 тенкова за три ескадрона тенкова и један ескадрон за извиђање за тенковски дивизион.

³³Увођењем пратећих оруђа, појачањем артиљерије и увођењем пука на камионима.

колонске коморе и аутомобилском четом, а и самосталност у погледу санитетске службе. Однос делова на коњу био је значајно смањен у односу на остале делове.

Предлог за реорганизацију коњичких дивизија из Оперативног одељења Главног генералштаба

Након убедљивог реферата команданта Коњице чији је закључак био да југословенска Коњица није способна за савремену борбу ни приближно ономе што се од ње тражи и очекује, не само за самосталне акције, већ ни у органском саставу мањих или већих тела, из Оперативног одељења Главног генералштаба предложено је начелнику Организационог одељења да се југословенске коњичке дивизије преформирају углавном по угледу на француску војску. Свака од две југословенске коњичке дивизије требало је да има ратни састав од два коњичка пука,³⁴ једног пешадијског пука на камионима,³⁵ једног артиљеријског пука,³⁶ моторизоване противавионске батерије 40 mm, једног батаљона тенкова,³⁷ ескадрона оклопних аутомобила, ескадрона за везу, санитетског ескадрона, коморе и допунског пука.³⁸ Према овом предлогу, мирнодопски састав коњичких дивизија био би (поред штабова дивизије): два коњичка пука,³⁹ један пешадијски

³⁴Састава: штаб пука, два дивизиона (сваки од штаба и два ескадрона) техничког ескадрона (вод за везу и пионирски вод), ескадрон п.о. топова (од четири оруђа), митраљески ескадрон од осам митраљеза и бојна и трупна комора.

³⁵Састава: штаб пука, два – три батаљона (сваки од штаба, једне митраљеске и три стрељачке чете), техничка чета (вод за везу и пионирски вод), чета пратећих оруђа (састава као код осталих пешадијских пукова), чета п.о. топова (од четири оруђа), и бојна и трупна комора.

³⁶Састава: штаб пука, вод за везу, један коњички пољски дивизион (са сточном вучом) од три пољске батерије 75 mm M12, један моторизовани дивизион од две батерије 105 mm M36 и једне пољске батерије 80 mm M28 и комора.

³⁷Састава: штаб батаљона, једна мотоциклистичка чета и три чете брзих тенкова.

³⁸Састав пука: штаб, коњички дивизион (од две стрељачке и једне митраљеске чете), допунска батерија за све врсте оруђа, допунски пешадијски батаљон и допунска тенковска чета.

³⁹Састава: штаб пука, два дивизиона (сваки од штаба и два ескадрона) техничког ескадрона (вод за везу и пионирски вод), митраљески ескадрон и ескадрон п.о. оруђа.

пук на аутомобилима,⁴⁰ један пешадијски батаљон,⁴¹ један артиљеријски пук,⁴² један механизовани батаљон⁴³ и једна аутомобилска чета. Предлагало се и расформирање велосипедских батаљона јер се сматрало да су бициклическе јединице, као претеча моторизованих и механизованих јединица биле већ избачене из већине великих европских војски из састава брзих и коњичких дивизија, што је био случај и у Француској и у Немачкој.⁴⁴

У Оперативном одељењу били су мишљења да поред две брзе дивизије, које би се добиле реорганизацијом коњице, обавезно треба у догледно време формирати и једну моторизовану дивизију, коју је требало дислоцирати у област Загреба, са улогом мобилне резерве – ударне групе – утврђеног Западног и Северног фронта. Такође се сматрало да формирањем само две брзе дивизије не би биле у потпуности задовољене југословенске потребе за брзим дивизијама, због потребе одбране исувише других југословенских фронта (према Италијанима, Немцима, Мађарима, Бугарима и Албанцима). Њихов предлог био је да се формира још једна брза дивизија, чиме би се добила мобилна резерва од три брзе дивизије које би, као ударна снага, било у целини, било подељено, представљале врло ефикасно средство за безбедност југословенских граница, а исто тако и за заштиту мобилизације и концентрације. Ова трећа брза дивизија могла се, према истом предлогу, формирати коришћењем јединица Краљеве гарде.⁴⁵

⁴⁰Састава: штаб пука, техничка чета (вод за везу и пионирски вод), чета пратећих оруђа (састава као код осталих пешадијских пукова), чета п.о. топова (од четири оруђа).

⁴¹Састава: штаб батаљона, три стрељачке и једна митраљеска чета.

⁴²Састава – штаб пука, вод за везу, један пољски дивизион коњичке артиљерије са коњском вучом од две батерије 75 mm M12 и један моторизовани дивизион од две батерије 105 mm M36 и једна пољска батерија 80 mm M28 и једна противавионска батерија 40 mm.

⁴³Састава: штаб батаљона, једна чета тенкова, један вод оклопних аутомобила и један вод моторциклиста.

⁴⁴ Оваква коњичка дивизија имала би 360 камиона и аутомобила, 38 трактора за вучу топова, 39 мотоцикала и једну ауто радионицу, а од наоружања: четири п.о. топа за два ескадрона п.о. оруђа, 16 митраљеза, 77 пушкомитраљеза, два топа 37 mm, осам бацача и четири п.о. оруђа за пук на камионима, четири пољска топа 75 mm M12, осам моторизованих топова 105 mm M36 и четири моторизована пољска топа 80 mm M28 за артиљеријски пук, четири моторизована п.о. топа 40 mm, девет митраљеза за мотоциклическу чету тенковског батаљона, 48 брзих тенкова за три чете и 12 оклопних аутомобила за ескадрон тенковског батаљона.

⁴⁵АВИИ, П-17, К-84, Ф-5, р.б.32; Оперативно одељење, Стр.пов.Ђ.О.Бр. 840 од 12. октобра 1938 – начелнику Организацијског одељења; *Предлог за формирање брзих дивизија.*

У односу на предлог команданта Коњице у овом предлогу број јединица на коњима био је изузетно мали (осам стрељачких и два митраљеска ескадрона), док би гро дивизије био моторизован и механизован.

Предлог начелника Главног генералштаба

Начелник Главног генералштаба је крајем октобра 1938. дао предлог састава коњичке дивизије. Према овом предлогу, уместо две бригаде, постојала би само једна бригада на коњима, али од три пука. У овој бригади било би девет стрељачких и три митраљеска ескадрона (уместо осам стрељачких и четири митраљеска по предлогу команданта коњице) и не би било пратећих ескадрона, велосипедски батаљон неби имао пратећу чету, моторизовани дивизион би имао само један ескадрон лаких тенкова, али зато и један ескадрон оклопних аутомобила и један ескадрон тешких противавионских митраљеза. У односу на предлог команданта Коњице, и део на камионима је, по овом предлогу, знатно слабији – три стрељачка и један митраљески ескадрон. И артиљерија је слабија по калибрима. Уместо две моторизоване батерије топова 105 mm, предвиђају се две брдске батерије 75 mm М28 на камионима, док се за одбрану од тенкова предвиђа свега једна п.о. батерија у саставу артиљерије.⁴⁶

У односу на предлог команданта Коњице у предлогу реорганизације начелника Главног генералштаба предвиђан је мањи број јединица на коњима, чија би ватрена моћ, као и ватрена моћ велосипедског батаљона била умањена услед немања бацача. Овим предлогом била је слабија и противоклопна одбрана, као и ударна моћ због постојања само једног ескадрона тенкова. Дивизија би по овом предлогу имала само средства за ниску противваздушну одбрану, док би и део на камионима био слабији. Таква коњичка дивизија била би покретљивија, са сразмерно довољно ватрене моћи, али салабија у погледу противоклопне и противваздушне одбране.

⁴⁶По предлогу Главног генералштаба, свака коњичка дивизија имала би 359 аутомобила и камиона, 57 мотоцикала и осам трактора за п.о. топове и брдске хаубице, а од наоружања: 12 митраљеза за коњичку бригаду, 16 лаких тенкова за ескадрон у моторизованом дивизиону, 27 мотоцикала за ескадрон мотомитраљеза, 12 оклопних аутомобила за ескадрон оклопних аутомобила, девет п.а. митраљеза за ескадрон п.а. митраљеза у моторизованом дивизиону, 124 пушкомитраљеза, 36 митраљеза, осам бацача и два топа 37 mm за коњички пук на камионима, четири п.о. оруђа, осам брдских топова 75mm М28 и четири брдске хаубице 100 mm М16 за артиљеријске пукове.

Према плану Главног генералштаба, изнети предлози требало је да послуже као база за проучавање питања формације коњичких дивизија, при чему је требало водити рачуна о битним карактеристикама моторизације.⁴⁷ У вези с тим закључак је био да је стање путева на југословенској територији на вероватним правцима дејстава коњичких дивизија такво, да ће дејство на коњу бити претежно, из чега је произилазило да гро коњичке дивизије треба да буде на коњу. Сматрало се и да постоји потреба да се извесни делови у саставу тадашње коњичке дивизије учине покретљивијим (ескадрон за везу, понтонирски ескадрон, комора велосипедског батаљона, део возарске чете), као и да се оруђа митраљеске чете велосипедског батаљона преносе на мотоциклима, да се брз пренос брдске артиљерије коњичког дивизиона обезбеди коришћењем теренских аутомобила и да се ватрена моћ појача увођењем бацача. Закључак је био да није довољна једна батерија п.о. артиљерије у саставу дивизије и да би такву батерију требало да има бар свака коњичка бригада и велосипедски батаљон, као и да ради заштите коњичка дивизија треба да има једну противавионски батерију, а по могућности и нешто противавионских митраљеза.

Предложене мере требало је да послуже као основа само за први део промена у формацији коњичких дивизија, које не би захтевале сувише велика финансијска средства, али би се њима дивизије у извесној мери ипак оспособиле за своје задатке.⁴⁸

У предлогу плана моторизације Коњице југословенски Главни генералштаб је полазио и од претпоставке да би даље појачање артиљерије коњичке дивизије, додавање једног дела на камионима и додељивање механизованих јединица представљало тежи проблем при чему би требало водити рачуна о искуствима страних армија, која су показивала да није погодно имати оперативну јединицу састављену од јединица са сувише различитим брзинама.

Састав мешовитих дивизија (од делова на коњу и механизованих) требало је одредити с обзиром на начела о тактичкој употреби таквих јединица, која захтевају да се оне састоје из два дела: дела

⁴⁷Моторизација је захтевала добру и густу путну мрежу, велика финансијска средства, постојање стручног кадра и значајних инсталација за оправку материјала. Моторизација је према мишљењу људи из југословенског генералштаба имала изгледа за могућност успешне и трајне примене само у случају ослањања на сопствену индустрију и сопствени погонски материјал. Моторизација је захтевала стварање наставног и стручног – техничког кадра, радионица и гаража и била је зависна од вероватноће начина будућих ратних дејстава.

⁴⁸АВИИ, П-17, К-84, Ф-2, р. б. 37.

за извиђање и брзо поседање⁴⁹ и дела за борбу.⁵⁰ Сматрало се да, с обзиром на југословенске прилике, дивизије не би требало сувише оптеретити механизованим јединицама и деловима. Дивизију је првенствено требало појачати додељивањем механизованих јединица, а тек у другом реду моторизованих, с тим да се оне одреде с обзиром на то да ли ће се задржати велосипедски батаљон. Према решењу тих питања, требало је на крају решити и питање појачања артиљерије. Програм је садржао и идеју о оснивању једног центра механизованих јединица, у коме би биле јединице оклопних аутомобила, тенкова, моторизованих п.о. оруђа и мотоцикала. Из центра би се у доба мира упућивале јединице на заједничке вежбе, односно у време мобилизације у састав коњичких дивизија према усвојеној формацији, тј. према броју и врсти расположивих јединица у моменту мобилизације. Осим тога тај центар је требало да послужи као основа за формирање искључиво моторизованих и механизованих јединица – евентуално у прво време само одреда или бригаде.⁵¹

У складу са изнетим дошло се до закључка да би у у миру једна југословенска коњичка дивизија требало да се састоји од штаба, једне коњичке бригаде од три коњичка пука,⁵² једног коњичког дивизиона на аутомобилима,⁵³ који би према ратној формацији прерастао у коњички пук од три дивизиона на аутомобилима, велосипедског батаљона,⁵⁴ једног дивизиона коњичке артиљерије⁵⁵ који по ратној формацији прераста у пук коњичке артиљерије,⁵⁶ једног ескадрона противавионских митраљеза, једног механизованог дивизиона (од ескадрона оклопних аутомобила, ескадрона лаких тенкова и ескадрона мото-митраљеза), дивизијског понтонирског ескадрона, дивизијског ескадрона за везу, аутомобилске чете и коњичке

⁴⁹Према овом реферату, чинили су га једна – две моторциклистичке чете, један -два ескадрона тенкова, један п.о. ескадрон, једна – две моторизоване батерије и један батаљон на камионима.

⁵⁰ Два – три коњичка пука, један дивизион коњичке артиљерије и један велосипедски батаљон.

⁵¹АВИИ, П-17, К-84, Ф-2, р.б.37.

⁵²Сваки пук од једног дивизиона од два ескадрона и једног од трећег и митраљеског ескадрона, пратећег ескадрона (вод топова 37 mm и вод бацача) и техничког ескадрона од пионирског вода и вода за везу на аутомобилима.

⁵³ Три ескадрона, митраљески ескадрон и вод за везу.

⁵⁴Три чете, митраљеска чета и вод за везу.

⁵⁵ Једна пољска батерија 75 mm, једна п.о. батерија и једна брдска батерија 75 mm M15.

⁵⁶Један дивизион као у миру, један дивизион на аутомобилима (две брдске батерије 75 mm M28 и једна брдско-хаубичка батерија 100 mm M16).

музике.⁵⁷ Такође је било предложено и да се формира трећа коњичка дивизија.⁵⁸

Наоружањем и опремом којима се располагало одмах се кренуло на ојачавање постојећих коњичких јединица. Тако је сваком стрељачком ескадрону додељено по осам пушкомитраљеза 7,9 mm М37 уместо дотадашњих лаких митраљеза, осим у велосипедским батаљонима где није било довољно митраљеза за замену. Сваки митраљески ескадрон добио је такође по три нова митраљеза тако да их је у наоружању имао девет. За ратно стање било је предвиђено да сваки коњички артиљеријски дивизион добије по једну батерију п.о. оруђа 47 mm којим се располагало.⁵⁹ Сав остали материјал морао се набавити у иностранству.⁶⁰ Према плану Главног ђенералштаба за наоружања војске од 20. новембра 1938, од средстава за моторизацију две коњичке дивизије било је потребно набавити 72 лака тенка или оклопна аутомобила,⁶¹ 20 аутомобила гусеничара,⁶² 120 трактора, 132 камиона за превоз људства и материјала и осам дугачких топова 105 mm М36 са муницијом.⁶³

⁵⁷АВИИ, П-17, К-84, Ф-2, р. б. 37, стр. 2.

⁵⁸АВИИ, П-17, К-84, Ф-2, р. б. 37, стр. 21; Штаб дивизије, 3. коњички пук, 3. ескадрон за везу, аутомобилска чета и музика у Суботици, 4. коњички пук у Вршцу, 9. коњички пук и 3. велосипедски батаљон у Великој Кикинди и 3. дивизион коњичке артиљерије у Београду.

⁵⁹Међутим, митраљези велосипедске митраљеске чете, топови 37 mm, прибор и муниција и даље су се морали преносити на бициклима пошто се није располагало мотоциклима са приколицом за ту сврху. За пренос брдских батерија били су предвиђени камиони од три тоне носивости као и по једна моторизована батерија 105 mm М36 на сваку коњичку дивизију, али их је требало набавити. Коњица није располагала ни противавионским оруђима, а противавионски митраљези 15 mm или аутоматски топови малог калибра нису се могли доделити коњичким јединицама јер их није било (била је предвиђена набавка 600 п.а. митраљеза за потребе јединица ПВО, од којих је већ тада поручено 100). Нису се могли доделити ни бацачи јер је у наоружању осталих јединица недостајало око 300, а за Коњицу око 40 ових оруђа, док се лаким тенковима од 5 t који су били предвиђени за формирање два лака тенковска батаљона такође није располагало. Требало је још набавити моторизован мостови материјал, радиостанице, унифицирати бицикле, набавити 100 трактора од 3 t за превоз људства и материјала, за по један батаљон у свакој од две дивизије, 50 теретних аутомобила од 3 t за формирање два возарска батаљона и 20 санитарских аутомобила (по 10 на дивизију за завојиште и санитарску колону).

⁶⁰АВИИ, П-17, К-84, Ф-2, р. б. 37.

⁶¹За два тенковска батаљона, по један за сваку коњичку дивизију (три чете по 10 тенкова, три за штаб и три за паркову чету).

⁶²За по један митраљески ескадрон за сваку коњичку дивизију.

⁶³АВИИ, П-17, К-84, Ф-5, р. б. 34; *Стање нашег наоружања и опреме војне силе за рат*; Реферат Главног ђенералштаба министру војном; Стр. Пов. Ђ. Ор. Бр. 2595 од 20. новембра 1938.

Предлог о формирању Треће коњичке дивизије озбиљно је разматран почетком 1939. Њено формирање је требало извршити смањењем броја коњичких пукова у постојећим дивизијама, са четири на три, и узимањем једног коњичког пука, једног дивизиона коњичке артиљерије и вода за везу из састава коњичке бригаде Краљеве гарде. Један велосипедски батаљон би се формирао од једног батаљона 25. пешадијског пука и стручног људства и особља из постојећа два велосипедска батаљона, а једна аутомобилска чета би се формирала делом од аутомобилске чете Краљеве гарде, а делом од постојећих коњичких и осталих аутомобилских јединица. Тако је, као нове јединице, требало формирати само један ескадрон за везу и један пионирско – понтонирски ескадрон, али се због недостатка смештаја, с њиховим формирањем морало сачекати.⁶⁴

Нови реферат са детаљним обавештењима упућен је из Главног ђенералштаба 13. фебруара 1939. године.⁶⁵ По одобрењу ванредног кредита од 3000000000 динара, било је предвиђено да се материјал за моторизацију три коњичке дивизије набави у Немачкој.⁶⁶ Штаб новооформљене 3. коњичке дивизије почео је да дејствује 1. маја 1939,⁶⁷ али је до потпуне реорганизације Коњице дошло тек у јесен 1939. године. Узрок томе лежао је у новонасталој спољнополитичкој ситуацији и развоју брзих и оклопних јединица код армија југословенских суседа.⁶⁸ Предвиђеном реорганизацијом је свака од три коњичке дивизије требало да има по једну коњичку и једну моторизовану бригаду, моторизовани п.о. дивизион и остале јединице и установе.⁶⁹ До формирања п.о. дивизиона дошло је крајем јуна 1940. године, будући да је наређењем Стр. Пов. А. С. Бр. 4837 од 20.

⁶⁴АВИИ, П-17, К-84, Ф-2, р. б. 37.

⁶⁵АВИИ, П-17, К-135, Ф-1, р. б. 6; Стр. Пов. Ђ. Бр. 560 од 13. фебруара 1939; Министар војни – министру финансија г. Војину Ђуричићу.

⁶⁶У Немачкој је требало набавити: 42 путничка аутомобила од два седишта за команданте, 270 теретних за превоз људства, 150 теретних од 1,5 t и 174 од 2 t за пренос материјала, девет аутомобила за везу, 39 санитарских, 15 специјалних санитарских са инсталираним завојаштем, 12 ауторадионица, девет аутомобила са катерпилером, 72 оклопна аутомобила са наоружањем, три оклопна аутомобила за командовање и три за везу, 54 лака тенка до 5 t (са 1 топом 37 mm и 1 пушкомитраљезом), три лака тенка за командовање и 3 са инсталацијом за везу, 12 малих трактора за вучу топова 75 – 80 mm, један број аутомобила трицикала за вучу лаких оруђа (37 – 47 mm), 216 обичних моторцикала са приколицом за људство, 78 оклопних моторцикала са пушкомитраљезима и 30 мотоцикала за пренос муниције.

⁶⁷М. Вјелјас, *Generali i admirali Kraljevine Jugoslavije 1918 – 1941*, Beograd 2004, стр. 323.

⁶⁸АВИИ, П-17, К-20, Ф-1, р.б.30; *Реорганизација коњице*.

⁶⁹В. Terzić, *Slom Kraljevine Jugoslavije 1941*, II, Beograd, Ljubljana, Titograd 1985, стр. 208.

априла додељено свакој коњичкој дивизији по осам противоклопних топова 37 мм М39. Пошто је у саставу коњичке артиљерије већ постојала по једна батерија противоклопних оруђа 47 мм М38 од четири оруђа, од њих су на предлог Главног ђенералштаба, наређењем министра војног и морнарице Стр. Пов. Ђ. Бр. 6568 од 25. јуна 1940. године, формиран 1, 2. и 3. противоклопни дивизион са седиштинама у Вараждину, Нишу и Великој Кикинди.⁷⁰ Након сагледавања искустава из управо завршених операција на Западном фронту и пораза Француске, крајем јула исте године из Штаба Коњице било је упућено мишљење Врховној инспекцији војне силе о потреби допуне у наоружању и опреми коњичких јединица. Предлог је ишао ка даљој моторизацији и противоклопној и противавионској заштити. Предлагач се залагао да сваки коњички пук, велосипедски батаљон, механизовани дивизион и возарска чета добију по један моторизован вод од четири п.о. топа 37 мм и по један моторизован вод од три п.а митраљеза, сваки моторизовани пук по једну батерију од три вода од по четири п.о. топа 37мм (свега 12) и по један моторизован вод од три п.а митраљеза калибра 15 или 20 мм, а свака коњичка дивизија по један п.о. дивизион од три батерије од по три вода од по четири п.о. топа 47мм (свега 36) и један п.а. дивизион састава од једне п.а батерије од четири п.а. топа 75 мм и два ескадрона од по три вода од по три п.а. митраљеза калибра 15 или 20 мм (свега четири топа и 18 п.а митраљеза). Даље је, према предлогу, сваком механизованом дивизиону, уместо једног предвиђеног ескадрона оклопних аутомобила, требало доделити два, с тим да трећи водови буду састављени од већих а први и други од мањих оклопних аутомобила. Свакој коњичкој дивизији требало је даље доделити по један дивизион тенкова од три ескадрона од по 18 ових оклопних возила, тешких око шест тона и наоружаних п.о. топом 37мм и једним митраљезом, а сваком дивизиону придодати по једно одељење бацача пламена. Предлог је предвиђао и увођење модерних средстава везе (радио станице за пријем и предају) у штабовима и већим самосталним јединицама коњичких дивизија. Тражено је и да се сваки пионирски вод коњичког пука, велосипедског батаљона и моторизованог пука снабде са по два велика и четири мала гумена чамца, сваки пионирски ескадрон са шест великих и 12 малих чамаца, док је сваки понтонирски дивизион требало моторизовати и снабдети са по 20 великих и 40 малих гумених чамаца и по четири моторна чамца система Кивач. Из Штаба Коњице залагали су се и да се по потреби коњичкој дивизији под непосредну команду придода и по једна ес-

⁷⁰АВИИ, П-17, К-11, Ф- 2, р. б. 16; Стр. Пов. Ђ. Ор. Бр. 2600 од 20. 05. 1940; Стр. Пов. Ђ. Бр. 5488 од 25. 05. 1940; Стр. Пов. Ђ. Ор. Бр. 3003 од 10. 06. 1940; Стр. Пов. Ђ. Бр. 6568 од 25. 06. 1940.

кадрила јуришне и извиђачке авијације, ради извиђања и борбе против тенкова.⁷¹ Коначна мирнодопска формација Коњице усвојена је Указом министра војске и морнарице Пов. Ђ. Бр. 18340 од 12. децембра 1940. године.⁷² Према овом указу, југословенску Коњицу чинили су штаб и три коњичке дивизије. Свака коњичка дивизија требала је да се састоји од штаба, коњичке бригаде, моторизоване бригаде, пука коњичке артиљерије, противоклопног ескадрона, пионирског ескадрона, ескадрона за везу, аутомобилске чете и музике.⁷³ Коњичке бригаде требало је да имају штаб, два до три коњичка пука и велосипедски батаљон, а моторизоване бригаде као и коњичке, да носе назив своје дивизије и да се састоје од штаба, механизованог дивизиона, моторизованог батаљона и дивизиона борних кола (тенкова – Д. Д).⁷⁴ Сваки од три предвиђена механизована дивизиона требало је да се састоји од штаба, ескадрона оклопних аутомобила, мотоциклистичког ескадрона, мотомитраљеског ескадрона, пратећег ескадрона и вода за везу.⁷⁵ Моторизовани батаљони требало је да имају штаб, три стрељачке чете, митраљеску чету те пратећу и техничку чету.⁷⁶ Дивизиони борних кола требало је да се састоје од штаба, три ескадрона и помоћног ескадрона.⁷⁷ Према свему изнетом, препоруке Штаба Коњице из јула испоштоване су само мањим делом.

Рад на остваривању плана моторизације Коњице од лета 1939. до марта 1941.

У време потписивања првог тајног протокола са Немачком о кредиту за наоружање 5. јула 1939, вођени су преговори у Министарству војске и морнарице у Београду са немачким представницима и о набавци моторизације за Коњицу.⁷⁸ Међутим, ови преговори су се одуговлачили, док је након немачко–пољског рата, у коме је уочена сва важност и предност моторизованих јединица, почела у свим ар-

⁷¹АВИИ, П-17, К-36, Ф-3, р.б. 1/3; Штаб Коњице Краљевине Југославије, Пов. Ђ. Бр. 5046 од 24. 07. 1940. године.

⁷²Уредба о формацији војске у мирно доба (са каснијим изменама и допунама), Београд 1935, стр. XXV.

⁷³Исто, стр. 21 (члан 107а, 108).

⁷⁴Исто. (члан 109).

⁷⁵Исто, стр. 22а (члан 117, 117а).

⁷⁶Исто, стр. 23 (члан 118).

⁷⁷Исто, стр. 23а (члан 119).

⁷⁸L. Cvijetić, Prodaja naoružanja kao metod ekonomskog pritiska nacističke Nemačke na Jugoslaviju, *Istorija XX veka, Zbornik radova XIII*, Beograd 1975, стр. 236; Ауторка погрешно наводи да су били у питању преговори о моторизацији пешадије.

мијама моторизација до крајњих могућности. Са друге стране, услед недостатка кредита, све до краја 1939. није се могло у већем обиму приступити извршењу моторизације појединих већих коњичких јединица у југословенској војсци, иако је то учињено у свим већим, па и у неким средњим и мањим војскама. Послови око обезбеђивања кредита пошли су на боље крајем 1939. због конкуренције између више заинтересованих понуђача. Наиме, тек када је октобра 1939. године немачко посланство у Београду упозорило Берлин да Италија и Француска својим повољнијим условима озбиљно угрожавају немачке намере да за себе обезбеди испоруку моторизације за југословенску Коњицу, дат је налог да се разговори наставе. Преговори са Италијом су заиста били у току, и Немци су сазнали да ће одлука бити донета у корист Италијана. На интервенције немачке стране, председник владе Драгиша Цветковић и министар војни генерал Милан Недић су уверавали Немце да ће одлука о набавци бити донета тек након посете југословенске војне делегације Италији и Немачкој. Министар Недић је саветовао немачком привредном представнику да немачка страна понуди што краће рокове испорука уколико жели да добије посао. Крајем новембра 1939. југословенска стручна комисија, која је претходно била у Италији, обишла је и Немачку због набавке моторизације.⁷⁹ Комисија је била састављена од ђенералштабних и техничких официра и у Италији и Немачкој проучавала тамошњу моторизацију коњичких дивизија да би се она извела и у југословенској војсци, а у складу са могућностима земље. Стручна комисија је претходно простудирала све понуде и елаборате по питању моторизације коњичких дивизија, обишла потребна предузећа и војне јединице Немачке и Италије и поднела извештај који и какав материјал за моторизацију коњичких дивизија у Југославији треба набавити.⁸⁰ После ове посете, југословенско Министарство војске и морнарице затражило је, крајем децембра, од заинтересованих страна извештај о ценама, роковима испоруке и начину плаћања за око 1000 војних аутомобила, аутобуса, камиона, лаких оклопних кола, санитарских и разних теренских кола, као и за 670 мотоцикала.⁸¹

Победу на тендеру однели су италијански произвођачи. Комисија за набавку наоружања, на својој 159. седници, 2. јануара 1940. године, проучила је питање набавке материјала, па је после дуже дискусије, а имајући у виду тадашњу народну ситуацију – одлучила да

⁷⁹L. Cvijetić, *Prodaja naoružanja kao metod ekonomskog pritiska nacističke Nemačke na Jugoslaviju*, стр. 236.

⁸⁰АВИИ, П-17, К-130, Ф-1, р. б. 12 а, *Реферат Министарском савету*, без датума.

⁸¹L. Cvijetić, *н. д.*, стр. 236; Немачки превод писма Министарства војске и морнарице од 23. 12. 1939.

предложи какав и који материјал би требало набавити из Италије за моторизацију коњичких дивизија. Италијанска фирма *Grosso Italiano Armamenti (Gitar)*, својом понудом од 17. маја 1939. и допуњеном понудом од 23. октобра 1939, понудила је материјал за моторизацију три коњичке дивизије,⁸² у укупној вредности од 73588725 италијанских лира, односно 168371002,80 динара. Договорени начин исплате био је 40% у металу (1000 тона електролитичког бакра и око 500 тона олова), а у недостатку истог у америчким доларима, 35% у угљу, 25% путем клиринга. Од укупне суме требало је на име аванса уплатити 30% а остатак у 12 једнаких месечних рата у периоду од 1. јуна 1940. до 1. маја 1941. године. Исплата је вршена преко Државне хипотекарне банке, на терет одобреног кредита по решењу Министарског савета М. С. Бр. 1500 од 18. новембра 1939, на рачун Фонда народне одбране.⁸³

Овим уговором је наручено укупно 1575 разних моторних возила. Испорука свих возила, по партијама, осим оклопних аутомобила требало је да се заврши до 1. јануара 1941, када је требало да започне испорука оклопних аутомобила, али без митраљеза. Испорука оклопних аутомобила *Ансалдо* требало је да почне са партијом од пет возила (1. јануара), а затим по 10 (1. фебруара и 1. марта), 15, (1. априла) и 14 (1. маја). Митраљези за првих 40 оклопних аутомобила требало је да стигну у партијама од 15 и 25 и то прва партија 1. јуна 1941, а друга 1. јула исте године.

Дан пријема био је, у ствари, дан када фирма обавештава наручиоца да је материјал произведен и готов за пријем и пробе, тако да су рокови од производње, преко пробе, до транспорта у земљу и расподелу по јединицама били знатно дужи.⁸⁴

⁸²Укупно су понуђена 42 путничка аутомобила са четири седишта марке *Фиат*, 24 камионета 1100 М. С. марке *Фиат*, 417 теретних аутомобила од 1 т марке Ц. Л. Ф, 93 камиона од 2,5 т марке СПА 38/Р, 72 карете О.М од којих 48 за превоз људства и 24 за превоз терета, три ауто-радионице модел РЕ/37 на шасији марке СПА 38/Р, девет санитарских аутомобила марке СПА 38/Р, 54 оклопна аутомобила марке *Ансалдо-Фиат* са три митраљеза Бреда калибра 7.92 mm и 30 борбених комплекта, 72 трактора (тегљача) ТЛ марке С. Л. А, 273 мотоцикла са два седишта марке *Билера* и 516 мотоцикала са корпом, сви од 500 кубика, и резервни делови у висини 5% од поруџбине. (АВИИ, П-17, К-220, Ф-7, р.б.15; Уговор закључен између МВиМ АТО које је представљао бригадни генерал Владимир М. Лукић и Анонимних друштава *Фиат* са седиштем у Торину и *Ансалдо* са седиштем у Ђенови која је представљао барон Инг. Карло Едоардо Шмит Милер де Фридберг).

⁸³АВИИ, П-17, К-130, Ф-1, р. б. 12 а, *Реферат Министарском савету*, без датума.

⁸⁴АВИИ, П-17, К-220, Ф-7, р.б.15; Уговор закључен између МВиМ АТО које је представљао бригадни генерал Владимир М. Лукић и Анонимних друштава *Фиат*, са седиштем у Торину и *Ансалдо*, са седиштем у Ђенови, која је представљао барон Инг. Карло Едоардо Шмит Милер де Фридберг.

У наоружање сваке коњичке дивизије требало је да тако уђе 525 моторних возила, разних врста, међу којима и 18 оклопних аутомобила *Ансалдо-Фиат*. У Италији нису набављене моторизоване батерије тешке артиљерије нити тенкови, које је, по свој прилици, требало набавити на другој страни.

Обука људства за потребе моторизације Коњице

Са појачањем рада на моторизацији Коњице и уговореним набавкама потребних моторних возила у иностранству, отворило се и питање обуке људства за управљање моторним возилима у коњичким дивизијама. У вези с тим, у Школи за резервне аутовозарске офицере у Београду одржан је у току 1940. године један курс за активне офицере и два курса за активне подофицере за попуно коњичких јединица. Школа је, до набавке дела возила за моторизацију коњичких дивизија, располагала релативно малим бројем моторних возила, а затим су јој у јуну и јулу 1940. додељена по два нова возила од свих типова намењених за моторизацију коњичких дивизија који су до тада пристигли.⁸⁵ Обука старешина у Школи за резервне аутовозарске офицере у Београду вршена је до марта 1941, а након тога требало је да се врши у моторизованом батаљону 3. коњичке дивизије у Сенти и механизованом дивизиону 3. коњичке дивизије у Новом Саду.⁸⁶

У исто време требало је извршити и обуку борачког састава моторизованих коњичких јединица. У вези с тим је 2. јула 1940, на предлог врховног инспектора војне силе министар војни наредио да се, ради оспособљавања старешина и потребног броја регрута за шофере мотоциклисте механизованих јединица у саставу Коњице, образује по један курс у аутомобилским четама сваке од три коњичке дивизије у трајању од четири месеца за укупно 663 регрута пуног рока – Словена. У вези с тим, због недостатка моторних возила у јединицама чија се испорука очекивала из Италије, начелник Артиљеријско-техничког одељења министарства имао је да додели свакој од

⁸⁵АВИИ, П-17, К-220, Ф-3, р.б.9; Пов. А. А. Бр. 21760 од 05. 09. 1940; Школи су додељена два путничка аутомобила *Фиат* 1100 *М.С.*, два камионета 1100 *М.С.*, два теретна аутомобила од једне тоне марке *Ц. Л.Ф.*, два камиона од 2,5 t марке *СПА* 38/Р, две карете *О.М.*, од којих једна за превоз људства и једна за превоз терета, два трактора *СПА ТЛ 37*, два теренска аутомобила марке *Штајер*, шест мотоцикла без приколице *Билера* и два мотоцикала са приколицом.

⁸⁶АВИИ, П-17, К-221, Ф-5, р.б.1; Штаб Коњице, Стр. Пов. Бр. 812 од 17. 03. 1941; У школи су и даље остале две карете *О.М.* и два трактора *СПА ТЛ 37*, јер артиљеријски хаубички дивизион, због недостатка возила још увек није било могуће формирати

три коњичке дивизије потребан број аутомобила и моторцикала за обуку. Било је предвиђено да официрски и подофицирски кадар за вођење обуке дају команданти I, IV и V армијске области. Предвиђено је да ови официри и подофицири остану у ауто-четама три коњичке дивизије до 20. септембра 1940, од када би их заменили официри и подофицири из коњице који су у том моменту били на курсу у Школи за резервне официре специјалисте за аутовозарску и саобраћајну службу.⁸⁷ За извођење наставе Артиљеријско-техничко одељење обезбедило је 20 камиона за јединице коњичких дивизија. Пошто су коњичке дивизије располагале сопственим аутомобилима и пошто је обука требало да се изводи уз ослонац на аутомобилске јединице, сматрано је да постоје услови да се она заврши добрим резултатима. Ипак, мотоцикли нису одмах додељени, јер су сви расположиви били ангажовани за обуку у аутомобилским јединицама и за остале хитне потребе, па се чекало да стигну они који су наручени, да се одмах доделе за обуку.⁸⁸ Тако се у последњој години пред улазак Југославије у рат, на брзу руку почело припремати људство за три механизоване бригаде у саставу Коњице југословенске војске које је такође тек требало формирати.

Остварене набавке и формирање механизоване бригаде Треће коњичке дивизије

Од возила набављених према уговору са Италијанима, до 5. марта 1941. године у земљу су стигли: свих 42 путничка аутомобила *Фиат* 1100, 24 теретна аутомобила *Фиат* 1100 (сви наручени), свега четири камиона марке *С.П.А С.Л.Ф* носивости од 1 t (од 417 наручених), 49 камиона *С.П.А 38 Р* од 2,5 t носивости (од 93 наручена), само једна ауто-кареца *О.М.* за транспорт трупа (од 24 наручене) и само једна ауто-кареца *О.М.* за транспорт материјала (од 48 наручених). Није стигла ниједна од три наручене ауто-радионице М37 на шасији камиона *С.П.А 38 Р*, као ниједан од девет наручених санитарских аутомобила на истој шасији и ниједан оклопни аутомобил *Ансалдо-Фиат*. Од 72 наручена трактора марке *С.П.А Т.Л./37* у Југославију је дошло свега 12, а од 273 мотоцикла са два седишта и 516 моторцикала са приколицом марке *Билера* стигао је 201 мотоцикл из прве и свега 15 моторцикала из друге групе. Тако је од укупно 1575 моторних возила наручених за потребе моторизације три коњичке дивизије у земљу

⁸⁷АВИИ, П-17, К-220, Ф-1, р. б. 33; Пов. Ђ. Бр. 9270 од 02. 07. 1940.

⁸⁸АВИИ, П-17, К-220, Ф-1, р. б. 33; Пов. А. А. бр. 1687 од 04. 07. 1940.

стигло свега њих 350. У Италији су на експедицију чекали: 126 камиона марке *С.П.А С.Л.Ф*, 44 камиона *С.П.А 38 Р*, 47 ауто-карега *О.М.* за транспорт трупа и 23 ауто-карега *О.М.* за транспорт материјала, три ауто радионице, девет санитарских аутомобила, 38 трактора марке *С.П.А Т.Л./37*, 72 мотоцикла са два седишта и 22 мотоцикала са приколицом марке *Билера* или укупно 383 возила.⁸⁹ Да су ова возила и експедована за Југославију у периоду од 5. марта до 6. априла 1941, питање је да ли би било времена да се она распореде јединицама и уведу у употребу. За пријем су, са друге стране, остала још 842 возила, међу којима и 54 оклопна аутомобила, који су, заједно са тенковима и моторизованим артиљеријским батеријама, у ствари, требало да чине ударна оруђа моторизованих коњичких дивизија.

Од онога чиме се располагало непосредно пред Други светски рат формирана је у саставу Треће коњичке дивизије моторизована бригада. Министар војни и морнарице наредио је (Стр.Пов.Ђ.Бр.1786 од 13. марта 1941) формирање 3. механизованог дивизиона у Новом Саду, док је 3. моторизовани батаљон био формиран у Сенти.⁹⁰ Је Тако су по ратној формацији образовани један моторизовани батаљон (три стрељачка, митраљески ескадрон и вод за везу),⁹¹ један механизовани дивизион (штаб, два мотоциклистичка ескадрона, мотомитраљески ескадрон и вод за везу) и један моторизовани противоклопни дивизион од топова 37 и 47 mm. Артиљеријски хаубички дивизион није био формиран⁹² зато што се у иностранству нису могла набавити моторна средства.⁹³ Вод од два топа 37 mm није до почетка марта имао мотоцикле, већ су за преношење коришћени аутомобили. Два мотоцикла додељена су крајем месеца.⁹⁴ Поред тога, свака од две преостале коњичке дивизије имала је по један моторизовани противоклопни дивизион топова 37 и 47 mm,⁹⁵ као и аутомобилску чету и по један вод новонабављених камиона *Шевролет*

⁸⁹АВИИ, П-17, К-221, Ф-4, р. б. 10; Преглед стања испоруке и експедиције возова на дан 05. 03. 1941, а према уговору Пов. А. Т. Бр. 3388/40.

⁹⁰АВИИ, П-17, К-221, Ф-5, р. б. 1; Штаб Коњице, Стр. Пов. Ђ. Бр. 812 од 17. 03. 1941.

⁹¹АВИИ, П-17, К-20, Ф-1, р. б. 52, лист 32; Преглед активираних јединица на територији Прве армијске области (без датума).

⁹²АВИИ, П-17, К-221, Ф-5, р. б. 1; Штаб Коњице, Стр. Пов. Ђ. Бр. 812 од 17. 03. 1941.

⁹³V. Terzić, *Slom Kraljevine Jugoslavije 1941*, II, стр. 111.

⁹⁴АВИИ, П-17, К-14, Ф-2а, р.б.40.

⁹⁵У мирнодопској формацији реч је о п.о. батерији која се по ратној формацији развијала у моторизовани п.о. дивизион. Ратна формација може се сагледати из ратног састава 3. коњичке дивизије: *Aprilski rat 1941*, Zbornik dokumenata, II, Београд 1987, стр. 841.

од три тоне.⁹⁶ Моторизована бригада је тако имала један моторизовани дивизион, три моторизована стрељачка и један митраљески ескадрон, док је у саставу дивизије био и један моторизовани п.о. дивизион.⁹⁷

Тако је, и поред свих планова, Југославија ушла у рат са само једном, делимично моторизованом коњичком бригадом (од три планиране) и мањим моторизованим јединицама у осталим коњичким дивизијама, без оклопних аутомобила, тенкова и тешке моторизоване и хаубичке артиљерије који су требало да представљају њену ударну моћ, као и без ПАВ заштите и сопствене ваздушне подршке, што су искуства из дотадашњих ратних дејстава наметала као потребу.

Трећа коњичка дивизија у Априлском рату

Према пројекту стратегијског развоја ратног плана *P-41*, Трећа коњичка дивизија била је у саставу 1. армије, која је била део 2. групе армија. Она је требало да буде у резерви на простору Рума – Илок.⁹⁸ Командант дивизије био је бригадни генерал Жарко Мајсторовић, а начелник штаба генералштабни мајор Милутин Мијушковић.⁹⁹

На дан 6. априла штаб дивизије, 3. коњички пук и 3. дивизион коњичке артиљерије налазили су се јужно од Суботице (у рејону Винчев Салаш), 51. и 66. коњички пук (који су стављени под команду ове дивизије) били су на својим мобилизацијским местима код Новог Сада и Бачке Тополе, 3. моторизовани и 3. механизовани дивизион код Сенте (рејон Чарде), док су остале јединице и делови били на мобилизацијским местима у рејону Суботице и Кикинде. Концентрацијски покрети били су у почетној фази па је 3. коњичка дивизија требало да изврши четвородневни марш из Суботице и Сенте за Срем.¹⁰⁰

У току 6. априла на фронту 2. групе армија владао је релативан мир, осим на фронту Сомборског одреда, где је дошло до слабијих чарки између мађарских делова и југословенских посадних јединица. Око 10 часова 3. коњичка дивизија добила је наређење да ноћу 6/7. априла крене ка концентрацијском подручју у Срему.¹⁰¹

⁹⁶ АВИИ, П-17, К-87а, Ф-4, р. б. 2; Стр. Пов. Е. О. Бр. 8093 од 24. 12. 1940.

⁹⁷ АВИИ, П-17, К-97, Ф-1, р. б. 10; *Ратна формација оперативне војске и мирнодопска формација*.

⁹⁸ V. Terzić, *Slom Kraljevine Jugoslavije 1941*, II, стр. 167.

⁹⁹ Исто, стр. 707.

¹⁰⁰ Исто, стр. 260.

¹⁰¹ Исто, стр. 298.

Током 7. априла дивизија се кретала правцем Бачка Топола – Нови Сад, док су њено повлачење штитиле посадне групе (Сенђански, Суботички и Сомборски одред).¹⁰²

До 9. априла 3. коњичка дивизија се већ налазила у Срему.¹⁰³ Наредног дана, 10. априла, по наређењу Врховне команде, да се услед тешке ситуације код 4. армије, 1. и 2. армија повуку јужно од реке Саве, ради њене одбране, штаб 2. групе армија је наредио (О.Бр.54) да се 1. армија повуче преко Саве у Србију, с тим да главне снаге концентрише у рејону Текериша иседањем одсека Дебрц – Рача (закључно) затвори правце преко Шапца и Бијељине за Зворник. Командант 1. армије је од 18 часова почео да издаје наређење јединицама да се повлаче преко Саве. Трећа коњичка дивизија је, ради заштите позадине 1. армије и одступних комуникација 6. армије, добила наређење да најхитније пређе Саву код Шапца и Сремске Митровице, затвори правце који од Ваљева и Београда воде ка Мачви и Лозници и брани прелазе из Срема у Мачву код Шапца и Сремске Митровице.¹⁰⁴

Командант дивизије је 10. априла издао наређење да десна колона, коју су чинили командант 3. коњичке бригаде, 3. велосипедски батаљон (одступа правцем: село Чалма – С. Митровица – Шабац – Текериш – село Завлака), 3. моторизовани батаљон и једна протоклопна моторизована батерија (правцем: Рума – Шабац – Текериш – село Завлака) крене одмах, уз задатак да што пре на одсеку село Брезовица – Божића Брдо – Нарђановића Вис, спречи непријатељско надирање ка Крупњу и Лозници.

Средња колона коју су чинили 3. механизовани дивизион (креће се правцем: село В. Радинци – С. Митровица – Шабац – М. Врањска – Драгиње) и 51. коњички пук са једном противоклопном батеријом 37 mm М39 (правцем: Илок – С. Митровица – Шабац – Драгиње), добила је задатак да на одсеку к. 249 – Сени Рт најупорнијом одбраном спречи непријатељско продирање ка Шапцу. Од Шапца преко села В. Врањске, командант 3. механизованог дивизиона имао је да упути 1. мотоциклистички ескадрон на Бобију ради затварања правца: Осечина – Бобија – Шабац.¹⁰⁵

Лева колона, коју су чинили 3. коњички пук, 1. батерија 3. дивизиона коњичке артиљерије и два п.о. топа 37 mm М39, требало је да се креће правцем: Каменица – Рума – Шабац – село Дебрц и да најупорнијом одбраном спречи непријатељско напредовање ка Шапцу.¹⁰⁶

¹⁰² Исто, стр. 311.

¹⁰³ Исто, стр. 349.

¹⁰⁴ Исто, стр. 364.

¹⁰⁵ *Aprilski rat 1941*, ZD, II, стр. 544–545.

¹⁰⁶ Исто, стр. 546.

Главнина, под командом команданта дивизије, коју су чинили штаб дивизије, 3. ескадрон за везу, 3. хемијски вод, 66. коњички пук и 3. противоклопни моторизовани дивизион (без треће батерије) требало је да се креће из својих кантонмана правцем за С. Митровицу, а по прелазу Саве правцем: Шабац – Текериш, где ће се задржати до даљег наређења.

Заштитница коју је чинио 3. пионирски ескадрон требала је да се креће 200 метара из главнине.¹⁰⁷

Допунске јединице биле су у саставу : 7. допунски пешадијски пук (имао је да се креће правцем: Илок – село Кузмин – Сремска Рача – Бјељина где би био стављен на располагање команданту 2. групе армија), 3 допунски коњички дивизион, допунски коњички дивизион и допунска чета (правцем: Кленак – Шабац – Прњавор, где је требало да остану до даљњег).¹⁰⁸

Возарске јединице, у саставу дивизијска возарска чета, један вод 153. возарског батаљона, 3. интендантско слагалиште и 3. аутомобилски вод, требало је да одмах крену из својих кантонмана правцем : село Чалма – С. Митровица – Глушци – Белотић – Љешница и да тамо остану до даљег наређења.

Оса везе била је: Шабац – Текериш – Завлака, а почетак дејства центра везе по доласку 3. ескадрона за везу у село Текериш.

Трупне коморе требало је да по истом наређењу пођу одмах за својим јединицама, с тим да се задрже на линији: село Брзјак (за десну колону) – село Мајур (за главнину) – село Богосава (за средњу колону) – западни излаз из Шапца (за леву колону).

Дивизија је базирала на железничкој станици Љешница, где је требало да буде 3. интендантско слагалиште.¹⁰⁹

Трећа коњичка дивизија се у току ноћи 10/11. априла пребацила на десну обалу Саве код Шапца и Сремске Митровице.¹¹⁰ Дивизија је повучена на десну обалу Саве, без артиљерије, и налазила се на одсеку Завлака – Тобин – Драгиње – Дебрц. Њене моторизоване јединице биле су, по плану, на десном крилу. Артиљерија је требало да буде пребачена у току ноћи и да у Завлаци буде 12. априла. Штаб дивизије био је у Текеришу.¹¹¹

Крајем дана 1. армија је организовала одбрану прелаза Саве на тај начин што је код Шапца положаје држао 3. коњички пук, код

¹⁰⁷ Исто, стр. 546-547.

¹⁰⁸ Исто, стр. 547.

¹⁰⁹ Исто, стр. 547.

¹¹⁰ V. Terzić, *н. д.*, стр. 389.

¹¹¹ *Aprilski rat 1941*, ZD, II, стр. 841.

Сремске Митровице – 66. коњички пук и Раче – Јуришни батаљон, док је 3. коњичка дивизија на поменутом положају штитила десни бок и позадину. Осим тога, она је упутила један ескадрон и једну батерију у Босанску Рачу, ради појачања Јуришног батаљона. На основу наређења Врховне команде (О.Бр. 125, од 11. априла),¹¹² командант 1. армије је око 20 часова 11. априла наредио да 3. коњичка дивизија упути свој 3. механизовани дивизион и једну моторизовану ПТ батерију у Лазаревац и стави их на располагање команданту 6. армије.¹¹³

Дванаестог априла немачка 8. оклопна и 16. моторизована дивизија из 46. корпуса прешле су Саву код Шапца, Сремске Митровице, Босанског Шамца и Босанског Брода, док су њихови напади код Раче и Брчког одбијени.¹¹⁴ Захваљујући снажној подршци авијације, 8. оклопна дивизија је савладала отпор делова југословенске 1. армије на мостобрану код Шапца (Кленка) и пред мрак тога дана са 20–25 тенкова продрла у Шабац преко недовољно порушеног моста. Тиме су били одсечени скоро сви возови 1. армије, који су били заостали у Срему, где су доцније запаљени. Упркос противнападу Шабачког одреда и 3. коњичког пука, немачки тенкови су успели да заузму Шабац и да им нанесу велике губитке.

Крајем дана, командант 1. армије наредио је команданту 3. коњичке дивизије да 13. априла поврати Шабац и отера немачке делове преко Саве. Међутим, користећи непорушени мост код Сремске Митровице, делови 16. моторизоване дивизије су прешли Саву и одбацили 66. коњички пук ка Богатићу.

Трећа коњичка дивизија је од 11. до 13. априла у неколико неуспешних покушаја да поврати Шабац претрпела знатне губитке од немачких тенкова, а затим су њене јединице у Мачви успешно штитиле повлачење Потиске дивизије и поседање положаја код Лознице у периоду од 11. до 14. априла.¹¹⁵ Због тешке ситуације код 6. армије, Врховна команда је наредила (О.Бр. 140) команданту 1. армије да Потиска и 3. коњичка дивизија на линији Осечина – Текериш – Шабац заштите десни бок 6. армије и затворе правце који из Ваљева воде ка Лозници и Зворнику.¹¹⁶

На дан 14. априла 3. коњичка дивизија штитила је десни бок армије на линији: село Дебрц – село Драгиње – село Завлака.¹¹⁷ Она

¹¹²V. Terzić, *н. д.*, стр. 397.

¹¹³*Априлски рат 1941*, ZD, II, стр. 840; Исто и: V. Terzić, *Слом Краљевине Југославије 1941*, стр. 390.

¹¹⁴V. Terzić, *н. д.*, стр. 404.

¹¹⁵*Исто*, стр. 534.

¹¹⁶*Исто*, стр. 405.

¹¹⁷*Исто*, стр. 434.

је крајем претходног дана добила наређење да 14. априла поново нападне Шабац и држи Завлаку, с тим да моторизовани дивизион задржи у резерви ради подршке Потиској дивизији, која је требало да брани положаје код Лознице.¹¹⁸ Делови Треће коњичке дивизије (са 5. батаљона и 6. батерија) предузели су у току 14. априла од села Церова напад на Шабац,¹¹⁹ Потиска и 3. коњичка дивизија пружиле су последњи снажан отпор немачким снагама на положајима код Лознице, иако нису успеле да зауставе немачки продор у Мачву.¹²⁰ У 9.30 часова, 14. априла, наређено је команданту 2. групе армија да пошаље парламентарце непријатељу и да тражи прекид непријатељстава.¹²¹ И поред тога, Трећа коњичка дивизија се није предавала, али је у току 15. априла пропао њен покушај да овлада мостом код Љубовије. Овај напад одбили су делови немачке 16. дивизије, чија је главнина око 14.10 часова стигла у Сарајево.¹²² Била је то последња борба ове једине, већим делом моторизоване коњичке јединице југословенске војске. Тако се Трећа бригада Треће коњичке дивизије, и поред примера преузимања иницијативе, због одсуства оклопних средстава и ваздушне подршке, није могла значајније исказати у борбеним дејствима у Априлском рату. И овога пута показала се као тачна стара мудрост да се недовољно и неправовремено улагање у модерно наоружање и опрему војске увек прескупо плаћа.

¹¹⁸ Исто, стр. 418.

¹¹⁹ *Aprilski rat 1941*, ZD, II, стр. 850; Операцијски дневник штаба Врховне команде југословенске војске од 6. до 14. априла 1941. године.

¹²⁰ V. Terzić, *н. д.*, стр. 520.

¹²¹ *Aprilski rat 1941*, ZD, II, стр. 850.

¹²² V. Terzić, *н. д.*, стр. 450 -451.